

Бабаніна В.В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
кримінального права НАВС

РУСЬКА ПРАВДА ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Першим кодифікованим збірником Руської держави є *«Руська правда»*. В залежності від часу написання, авторства та об'єму її поділяють на три редакції: «Коротку правду» (найдавнішу), «Розширену правду» та «Скорочену правду». В свою чергу, «Коротка правда» поділяється на чотири частини: «Правда Ярослава», «Правда Ярославичів», «Покон вірний», «Урок мостникам». «Розширена Правда» містила у собі дві частини: «Суд Ярослава Володимировича. Правда Руська» та «Устав великого князя Володимира Всеволодовича Мономаха». «Скорочена правда» є скороченим варіантом «Короткої правди» та «Розширеної правди».

Під *об'єкт кримінально-правової охорони* у Руській Правді підпадали:

а) особисті права та інтереси особи (передбачалася кримінальна відповідальність за вбивство, тілесні ушкодження, побої, образу, крадіжку, грабіж, незаконне користування чужим майном та ін.);

б) інтереси державної влади та служби (повстання проти князя), а також інтереси зовнішньої безпеки держави (перевід – перехід на бік ворога);

в) громадський порядок та моральність (грабування померлих);

г) встановлений порядок умов проживання (псування межових знаків);

г) устої релігійних догм (двоєженство, зв'язки з тасмними силами, зневага символів релігії, шлюб між родичами, викрадення нареченої, розлучення не освячене єпископом та ін.).

В кримінальному законодавстві Київської Русі не діяв такий принцип як рівності осіб перед кримінальним законом. Тому потерпілий від злочину холоп взагалі не захищався законом, а за посягання на життя, здоров'я, честь, майно дружинників та бояр передбачалося більш суворе покарання ніж за відповідні посягання щодо простої вільної особи.

Що стосується безпосередньо *об'єктивної сторони* вчинення злочину, то все більш удосконалювалися нормативне закріплення таких її ознаки як спосіб, місце, час, знаряддя вчинення злочину, а також види та розміри заподіяної шкоди. Якщо характеризувати структуру самої норми, то вона складалася з диспозиції, яка мала в більшості випадків описовий характер не маючи чітко вираженого опису матеріальної чи фізичної шкоди та абсолютно визначеної санкції.

Персоніфікація *суб'єктів злочину* залежала від різних ознак, але в основному від соціальної диференціації при застосуванні права. Суб'єкт злочину в зазначену епоху – це особа, в переважній більшості, фізична, хоча в багатьох випадках існувала і відповідальність колективних утворень. Нижньої межі віку, з якого могла наставати кримінальна відповідальність фізичних осіб, в кримінальному законодавстві Київської Русі не передбачалося, так як і будь-яких вказівок на здатність осіб усвідомлювати суспільну небезпечність своїх дій та керувати ними. Вік міг бути встановлений з семи років, крім того, явно «скажені» особи до відповідальності не притягувалися [2, с. 665]. Тобто суб'єктами злочину могли бути тільки вільні осудні люди. Холопи не підпадали під це коло осіб, тому при вчиненні ними злочину завданні збитки відшкодовували їх власники.

Деяко складнішими були ситуація стосовно визначення *суб'єктивної сторони складу* злочину, хоча термін «вина» застосовувався ще з часів договору з Візантією. Серед злочинів умисна форма вини була доволі поширеною, а що стосується необережної, то вона практично не зустрічалася, оскільки враховуючи ступінь суспільної небезпеки на той час вони не містили в собі складу злочину. Тобто класифікації вини на форми та види ще не було.

Розвивалися і інститути кримінального права, зокрема повторності, рецидиву («коневий тать»), співучасті (напад «скопом»), попередньої злочинної діяльності (ст. 24 Просторової редакції). При вчиненні злочину групою осіб відповідальність була однаковою для всіх осіб, персоніфікацію відповідальності не з'ясували.

Що стосується обставин, що виключають злочинність діяння, то в кримінальному законодавстві Київської Русі розглядалися питання *необхідної оборони* і відбувалося зародження правових підстав виключення злочинної діяльності з умов крайньої необхідності. Необхідну оборону можна було застосовувати при охороні свого

життя чи здоров'я, інших осіб, права власності та ін. Хоча самої дефініції необхідної оборони не було визначено, однак зазначалося, що вона допускала заподіяння набагато більшої шкоди ніж та, яку необхідно було відвернути. При цьому, як зазначає В. Долопчев, господар при викраденні у нього майна, злодія міг вбити лише на території свого житла, за межами було заборонено [3, с. 37]. Єдиної системи обставин, що виключають злочинність діяння ще не було, однак до них вже відносилися також і окремі казуальні випадки невинного спричинення шкоди.

Слушно зазначає І.А. Ісаєв, що казуальний спосіб кодифікації найбільш архаїчний в історії світової юридичної практики та претендує на вичерпне описання всіх можливих ситуацій, призводить до створення незначних за обсягом правових текстів. Це зумовлює передусім те, що законодавець в даному випадку звернув передусім увагу, на основні казуси і ситуації, залишаючи всі останні на розсуд правозастосовця [4, с. 6]. При цьому кримінально-правові норми Руської Правди виражалися особливою емоційністю не лише в диспозиціях статті при характеристиці способу вчинення злочину («пакожами», «погубит» і т.д.), але і в **санкціях** («во пса место», що на думку деяких дослідників означало «вбити як собаку») [1, с. 40]. При цьому необхідно зазначити, що **покарання** призначалося у відповідності до ієрархічного поділу суспільства на класи.

Д. Кайзер зазначав, що до XIII–XV ст. на території Київської Русі діяли «горизонтальні» правові зв'язки, тобто кримінальні справи вирішувалися зацікавленими особами без участі держави. Тільки після XIII ст. поступово встановлюються «вертикальні» правовідносини, коли ці справи починають вирішувати державні органи і посадові особи [6; 5, с. 18].

Покарання перестає бути справою самого потерпілого і набуває публічного характеру. Публічність кари починає поступово замінити її приватний характер та індивідуальність. Цілями покарання стають самозбереження в широкому його значенні, під чим розуміють охорону основних благ особи, охорону загальної безпеки і компенсацію шкоди, яка настала в результаті вчинення злочину, а також у встановленні справедливості. Саме тому, що судові податки були достатньо важливим та стабільним джерелом прибутку, яке забезпечувало і в тому числі і фіскальний характер давньоруського

судочинства, в системі покарання давньоруської держави, різноманітні види штрафів домінували достатньо довгий період часу [2, с. 665].

На формування кримінального законодавства Київської Русі мало вплив візантійське, німецьке та скандинавське законодавство [7, с. 110]. Однак, давньоруські закони писалися переважно давньоруською мовою, а не церковнослов'янською, при цьому починалося стійке формування специфічної юридичної термінології. Техніка нормативної побудови законодавчих актів була з самого початку казуальною, тобто ґрунтувалася на фіксації юридичних випадків, які з часом об'єднувалися. Норми конструювалися за принципом казуальної (причинної) імплікації, доволі часто відображаючи емоційне відношення до злочину у Київській Русі [1, с. 41]. В порівнянні з договорами із Візантією, під «злочинном» вже розуміли не лише образу, але й інше грубе порушення закону.

Отже, кримінальне законодавство Київської Русі регулювало та охороняло певні частини суспільних відносин. Міжнародні договори, Руська Правда, церковні устави, Кормча книга, а також звичаї утворили стійку систему кримінально-правових норм, яка відповідала рівню розвитку тогочасного суспільства та держави, оскільки норми, які передбачалися у світських та канонічних джерелах доповнювали один одного і були основою для подальшого розвитку кримінального законодавства України. Кримінальне законодавство Київської Русі переважно розвивалося стосовно конкретних складів злочинів, це зокрема обумовлено тим, що воно спочатку складалося виключно із заборони того чи іншого протиправного діяння.

Список використаних джерел

1. Георгиевский Э. В. К вопросу об особенностях нормативного построения древнерусских уголовных законов / Э. В. Георгиевский // Проблемы кодификации уголовного закона : история, современность, будущее (посвящается 200-летию проекта Уголовного уложения 1813 года) : материалы VIII Российского конгресса уголовного права, состоявшегося 30–31 мая 2013 г. / ответ. ред. докт. юрид. наук, проф. В. С. Комиссаров. – М. : Юридлининформ, 2013 – С. 38–41.

2. Георгиевский Э. В. Некоторые особенности уголовной ответственности в праве древнерусского государства / Э. В. Георгиевский // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11

жовт.2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013 – С. 664–668.

3. Долопчев В. О праве необходимой обороны. Юридический весник / В. Долопчев, 1874, С.-Петербург, – № 11-12. – С. 16–167.

4. Исаев И. А. Символизм правовой формы (историческая перспектива) / И. А. Исаев // Правоведение. 2002. – № 6. – С. 5–11.

5. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М. : Юрид. лит., 1984. – Т. 1. Законодательство Древней Руси. – 430 с.

6. Kaiser D. The Irowth of Law in Medieval Russie. Princeton University Press, 1980.

7. Wieszynsky J. The Frontier in Early Russian History. The Russian Review, N.-Y., 1972. – № 2. – p. 110

Биковська А.С.,

слухач ННПФПСКМ НА ВС

НОРМА ЯК КРИТЕРІЙ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДЕНКИ

Поняття девіантної поведінки, перш за все, пов'язано з поняттям «норма». У науці існує багато визначень норми. Норму визначають як ідеал, функціональний оптимум, стан максимальної рівноваги з середовищем, тощо. Різні наукові школи розглядають поняття норми і відхилень від неї вузько спрямовано, в залежності від того, до якого фаху належать їх представники, якими системами координат вони керуються.

Виходячи за межі виключно соціальної трактовки норми і девіації (статистичний та професійно-організаційний підходи, соціальні репрезентації), ми хочемо звернутися і до таких концептуальних підходів як: психологічний; психіатричний; етнокультурний; віковий; педагогічний; гендерний.

Психологічний підхід, на відміну від соціального, розглядає девіантну поведінку у зв'язку з внутрішньоособистісним конфліктом, деструкцією і саморуйнуванням особистості. Мова йде про те, що сутнісно девіантності слід вважати блокування особистісного зростання і, навіть, деградацію особи, що є наслідком, а іноді й своєрідною метою поведінки, що відхиляється. Девіант, відповідно до цього підходу, усвідомлено або неусвідомлено прагне зруйнувати